

TÜRKİYE'DE ENFLASYONUN YAPISAL ANALİZİ

Doç.Dr. Vildan Serin *

Türk Ekonomisinin enflasyonla ilgili yapısal özellikleri, bankacılık sisteminin yapısı, imalat sanayinde tekeli olan firmaların varlığı, imalat sanayiinin girdi ve yatırım malları bakımından ithalata bağımlılığı, tarım ürünlerinin ihracat içerisindeki ağırlığı ve bu ürünlere karşı, yabancı talebin esnek olmaması, ekonomide örgütlenmemiş kredi piyasasının varlığı, dolaylı vergilerin, payının büyüklüğü, tüketicinin örgütlenmemiş oluşu, ekonomideki sürekli işsizlik, tarımın toplam istihdamdaki oranı gibi faktörlere dayanmaktadır.

Bu faktörler arasında, faiz politikası ve piyasa yapısı üzerinde durulacaktır.

I. Faiz Politikasının Yapısı:

Türkiye'de bankacılık sistemi oligopolistik bir yapıya sahiptir. Bu yüzden, 1933 yılından beri uygulanmakta olan müdahaleci faiz politikası Haziran 1980 tarihinde yayınlanan Faiz Kararnamesi ile değiştirilmişse de, uygulamada faiz oranları serbestçe belirlenmemektedir. Ayrıca bankacılık sistemi gerekli modernleşmeyi ve reformları yapamadığı için, yüksek maliyetle ve verimsiz çalışmaktadır. Son zamanlardaki, geri dönmeyen krediler, haciz ve iflas olayları, bankacılık kesimi için "kötü risk'leri oluşturmaktadır. Ayrıca devlet, bankacılık sistemi aracılığı ile büyük oranlarda için borçlanmayı gerçekleştirmektedir. Devletin iç borçlanmaya başvurması, piyasaya bir faizî limiti de getirmektedir. Bütün bu faktörler, mevduat faiz oranlarının düşürülmesine rağmen, kredi faizlerinin düşürülememesine yol açmaktadır. Bu faktörler sonuçta, reel kredi faizlerinin, gelişmiş ülkelere oranla çok yüksek oranda oluşmasına sebebiyet vermektedir. Hükümet, bir taraftan faizleri, özel sektörü canlandırmak için düşürmek

(* M.Ü. Hukuk fakültesi

isterken, diğ er taraftan da, büyük boyutlara ulaş an borç lanmada bir sorunla karşılaş ma düş üncesiyle yüksek faizlere katlanmak zorunda olduğunu bilmektedir. (1) Bütün bu ç eliş kili politikalar, kredi maliyetlerini artırarak enflasyonu körüklerken, ö zek sektörde finansman zorluklarına yol açmaktadır. Sanayi kesiminde ortaya ç kan durgunluk ise, üretimi yavaş latarak, toplam arz talep dengesinin daha da bozulmasına neden olmaktadır. (2)

(Tablo: 1)'da nominal ve reel kredi faizleri hesaplanmıştır. Görüldüğü gibi 1980 sonrası banka sisteminden borç olanlar pozitif kredi faizleri ö demeye başlamış larsa da, enflasyonun yüksek olduğu 1984 yılında reel orta vadeli kredi faiz sıfır olmuştur. 1980 öncesi uygulanan negatif reel faiz politikası firmaların ö zkaynaklarının çok üstünde borç lanmalarını teş vik etmiştir. Ancak faizlerin yükselmesi ile birlikte aş ırı borç lanan bu firmalar, ağır bir finansman maliyeti ile karşı karşıya gelmiştir. Faiz yükü artan ve genel olarak istikrar politikalarına uyum salayamayan firmalar bankalardan aldıkları kredileri ö demede güçlüklerle karşılaş mışlardır. Banka sayısının ve tahsili gecikmiş alacakların artışı ve 1982 yılında malî sektörde yaşanan "bankerlik" krizi, daha etkin bir gözetim sisteminin gerekliliğini ortaya koymuştur.

A - Hipotez

Yüksek orta vadeli nominal kredi faizlerinin enflasyonu artıracığını bekliyoruz. Bundan dolayı $a_1 > 0$ olacağını tahmin ediyoruz.

B - Uygulama Ş onuçları:

Nominal orta vadeli kredi faizlerindeki % 10'lük bir artışın enflasyonu % 2.6 oranında arttırdığı (Tablo: 2) bulunmuştur.

Bankacılık sektöründe verimliliği artırarak, bankaların daha etkili çalışmalarını sağlamak ve aracılık maliyetlerini düşürmek için, banka sisteminde rekabeti artırıcı tedbirlere ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü uluslararası para piyasalarında reel faizlerin gerilemediği ve bazı ülkelerde arttığı bir yılda, TL.'sının aş ırı değer kaybını ve yabancı paralara kaçışı önlemek açısından Türk Lirasının reel tasarruf getirisinin belli bir seviyede tutulması gereklidir. Bu durumda kredi faizlerinin düşürmek yerine faiz oranlarının serbest bırakılması, banka müşterilerinin kredi değerliliğine göre farklı kredi faiz oranları belirlenmesine imkan vermektedir. Rekabeti artırmak amacıyla yabancı bankaların sayısı 1986 yılında 20'ye çıkmasına ve yeni bankaların kurulmasına izin verilmiştir (4).

TABLO : 1
NOMİNAL VE REEL FAİZ ORANLARI

Yıllar	Nominal kısa vadeli faiz	Yıllık değişme (%)	Reel kısa vadeli faiz	Yıllık değişme (9)	Nominal orta vadeli faiz	Yıllık değişme (%)	Reel orta vadeli faiz	Artış	Toplam mevduat	Toplam M.B Krediler (Milyon TL)	Yıllık değişme (9)
1973	10.5	-	- 3.3	-	12.0	-	- 7.4	-	-	27.886	-
1974	11.5	2.5	14.2	7.5	14.0	16.6	10.2	+ 42	23.2	45.816	70
1975	11.5	0	1.3	+ 109	14.0	0	2.7	+ 80	33.6	54.756	194
1976	11.5	0	- 6.4	- 592	14.0	0	- 4.2	- 255	33.0	96.825	76
1977	11.5	0	- 10.2	- 593	14.0	0	- 8.0	- 952	30.9	189.699	97
1978	16.0	30	- 22.0	- 120	16.0	14	- 23.6	+ 187	32.9	241.886	27
1979	19.0	18	- 31.4	- 101	20.0	25	- 26.8	- 130	56.5	382.138	59
1980	21.0	10.5	- 41.5	- 147	33.0	15	- 35.7	- 35	54.8	655.183	71
1981	26.0	71.4	0	+ 100	38.0	15	1.4	+ 96	102.0	925.480	41
1982	32.0	- 3.3	6.4	-	36.0	- 52	8.8	521	39.5	910.513	- 16
1983	32.0	- 3	0.8	- 315	34.0	- 55	2.6	- 70	41.4	1234.079	36
1984	53.50	7.1	0.8	+ 125	52.0	52	0	- 70	68.9	879.943	- 28
1985	53.50	0	9.7	77	52.0	0	8.6	100	48.9	1299.6	48
1986	63.50	18	21.1	118	63.50	25	21.1	18	33.9	1828.6	+ 41
1987	Serbest	-	-	-	-	-	-	-	42.5	3438.7	88
1988	Serbest	-	-	-	-	-	-	-	27.1	5142.3	50

(TABLO 2)
Enflasyon ile Orta Vadeli Nominal ve Reel Kredi Faizi Artış Hızları Arasındaki
Regresyon Sonuçları

Bağımlı Değişken	Sabit	Bağımsız Değişkenler		Özet Bulgular			
		Orta Vadeli Nominal Kredi Faizi Artış Hızı X_1	Orta Vadeli Reel Kredi Faizi Artış Hızı X_2	R_2	q	F	DW
P	3.12	0.24 (0.06)		0.58	0.32	16.91	1.20
P	3.31	0.26 (0.05)	- 0.78 (0.03)	0.70	0.32	13.08	1.20

(TABLO 3)
İÇ VE DIŞ BORÇLAR (1980 - 1986)

Yıllar	İç Borçlar (Milyar TL)	Artış Hızı (%)	İndeks	Dış Borçlar (Milyon \$)	İndeks	Toplam Dış Borç / GSMH (%)	Artış Hızı (%)	Dış Borç Ödemeler / İhracat (%)
1980	245	28	100	11.374	100	27.8	48.6	48.1
1981	504	105	205	16.861	148	28.6	31.2	40.8
1982	798	58	325	17.619	155	32.8	4.5	44.3
1983	1270	59	518	18.385	162	35.9	3.9	47.3
1984	2752	117	1123	21.288	187	42.4	16.6	41.0
1985	6264	128	2556	25.012	220	47.6	18.3	48.6
1986	9805	57	4002	31.445	276	53.8	25.2	62.5
1987	15816*	61	6455	38304	336	59.1	21.8	54.8

Kaynak: DİE, 1985 İstatistik Yılığ 1985, Sayfa 403, T.C. Maliye Bak. bültenler TÜSIAD, 1987 Yılına Giren Türkiye Ekonomisi İstanbul 1987 eserlerden yararlanılarak hesaplanmıştır.

* 1988 Ekim

(TABLO 4)
NOMİNAL KUR, REEL KUR, İTHALAT FİYAT İNDEKSİ, DIŞ TİCARET HADDİ

Yıllar	Nominal Kur	Reel Kur*	İthalat Fiyat İndeksi		Dış Ticaret Haddi	
			(TL)	(Dolar)	(TL)	(Dolar)
1973	14.28	10.94	214.8	136.6	102.0	106.4
1974	14.06	13.09	350.8	224.6	84.0	84.6
1975	14.56	13.91	405.2	252.6	75.5	76.0
1976	16.86	15.80	431.8	242.3	79.5	81.6
1977	19.45	17.35	547.2	274.6	77.0	76.9
1978	25.25	23.23	848.7	312.7	71.8	72.9
1979	36.05	36.64	1473.3	385.3	67.0	72.6
1980	79.62	68.53	5204.0	609.0	52.2	53.3
1981	112.22	89.19	7625.5	616.0	51.1	50.5
1982	162.55	106.79	11124.1	610.2	50.0	50.3
1983	225.46	132.51	13179.0	519.6	53.1	53.1
1984	366.68	191.42	18693.0	461.0	58.8	58.0
1985	521.98	267.09	-	-	-	-
1986	647.51	345.70	-	-	-	-
1987	875.00	452.79	-	-	-	-

Kaynak : T.C. Maliye Bakanlığı Bültenleri.

* Reel kur şu formül ile hesaplanmıştır.

$$RK_t = RK_{t-1} \left(\frac{1 + \text{Enf.}_t \text{ Tür.}}{1 + \text{Enf.}_t \text{ ABD}} \right)$$

$RK_t = RK_{t-1}$ döneminde gerekli döviz kuru

RK_{t-1} = t-1 döneminde gerçek kur.

$\text{Enf.}_t \text{ T} = t$ döneminde Türk enf. oranı (Milli gelir deflatörü)

$\text{Enf.}_t \text{ ABD} = t$ döneminde ABD enf. oranı (Milli gelir deflatörü)

Ayrıca yüksek kredi faizlerinde iç borçların artması da rol oynamaktadır. 1980 = 100 olan iç borçlanma 1986'da, 4002'ye çıkmıştır. (Tablo : 9). Bu durum hem özel sektöre akacak kaynakların devlete gitmesine hem de devletin uyguladığı faizler dolayısıyla, banka faizlerinin düşmesini engellemektedir.

II. Tam Rekabet Piyasasının Yokluğu:

Enflasyonun önlenmesi konusunda, Friedman'ın tavsiyeleri arasında, doğal ekonomik düzene dönülmesi yer alıyordu. Enflasyonla monopolleşme daima birlikte gitmektedir. Monopollerin yaygın olduğu ülkelerde, enflasyon hızları da yüksek olmaktadır. (5) Monopolcü kuruluşlar, sözü edilen fiyat çekişmelerinden daha yüksek pay almayı başarmaktadırlar. Bunun için öncelikle, serbest rekabeti engelleyici davranışlara ve pazardaki güçlerin kötüye kullanılmasına karşı etkin hukukî tedbirler alınmalı, dürüst ticaretin teşvik edilmesini sağlayıcı politikalar geliştirilmelidir. Tam rekabet piyasası, rekabet serbestisi ilkesine dayanmaktadır. Böylece, hem üretici maksimum kâr, hem de tüketici maksimum fayda sağlayabilir. Rekabet sayesinde arz ve talep kuralları çalışmakta, piyasaya sürülen mal ve hizmetlerin fiyatları düşmekte, kaliteleri yükselmektedir. Gelişmiş ülkelere baktığımızda, bu konuda hayli mesafe aldıkları görülmektedir. Amerika 1975 tarihinde çıkardığı, Anti - Tröst Kanunu, "The Antitrust Improvements Acts" ile, hukuka aykırı rekabet sınırlamalarına ve pazara egemen teşebbüslerin pazardaki güçlerini kötüye kullanmalarını önlemeye muktedir olmuştur, (6) ayrıca bu konudaki reform çalışmaları sürmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda, karteller ve diğer sınırlayıcı uygulamalar, Roma Antlaşmasınının 85. maddesi çerçevesinde yasaklanmaktadır (7).

Türkiye'de, kartellere ve pazara egemen teşebbüslere karşı, alınacak tedbirlerle ilgili kanun çalışmaları 1901'li yıllarda başlamıştır. Bununla birlikte bu çalışmalar, genellikle ticarî faaliyetlerin düzenlenmesine, mal ve hizmet pazarlarının kontrolüne aittir. Bu konuda çeşitli kanun tasarıları hazırlanmakla birlikte hiç biri henüz kesinleşmemiştir (8).

III. Tüketicinin Korunması ile İlgili Boşluklar:

Günümüzde, dünyadaki ülkelerin çoğu, birer tüketim toplumu haline gelmiştir. Böylece ekonomilerde, üretim plânlaması yapılmamakta, üretim, teşvik edilen tüketime bağlı olarak gelişmektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte, subjektif bir terim olan fayda, reklâm, ambalajlama ve propaganda teknikleri yardımı ile, çarpıtılmaktadır. Bu da, tüketim kalıplarının değişmesine, zaten yüksek olan tüketim eğiliminin daha da artmasına neden olmaktadır.

Tüketici faydalı mal ve hizmetleri, ihtiyaçlarını doğrudan karşılamak üzere kullanan hür kişidir tanımı ve marjinal fayda teorisinin tüketici dengesi ile ilgili açıklamaları, bu gelişmeler sonunda geçerliliğini kaybetmektedir. Tüketicinin tercihleri, aile bütçesi sınırlaması varsayımları ortadan kalkmaktadır. Tüketici tercihleri, reklamlar ile, gerçek ihtiyaçların dışına çıkartılırken, tüketici kredileri, banka kartları, taksitli satışlar, aile bütçesi sınırlamasını ortadan kaldırmaktadır.

İktisat teorilerine göre, bir maldan tüketicinin almak isteyeceği miktarı belirleyen, o malın fiyatı ile diğer mallar arasındaki ilişkidir. Ancak Türkiye'de piyasaya hakim olan oligopol piyasaları fiyatların düşmesini engellemektedir. Üretici firmalar aralarında birleşerek büyürken, tüketiciler teşkilatlanamamış, bunlar karşısında zayıf düşmüşlerdir. Sonuçta tüketici kendine arz olunan mal ve hizmetlerin kalitesini ve ihtiyacını tatmin derecesini, doğrudan doğruya değerlendirme imkânından mahrum kalmıştır. Gelişen ve değişen sosyo-ekonomik şartlar, tüketicinin rasyonel hareket etmediği, koruması gerektiği gerçeğini gün ışığına çıkırırken, dünyada tüketiciler çeşitli yollarla korunmaya başlamışlardır (9).

Türkiye'de satıcı piyasası bulunmakta, sanayi ve nihai tüketici, kendine arz olunan mal ve hizmetlerin kalitesini ve ihtiyacını tatmin derecesini doğrudan doğruya değerlendirme imkânına sahip değildir.. Malların standardizasyonundan genel anlamda söz edilememektedir. Bu durumda, tüketicinin ciddi bir şekilde korunması için, tüketicinin ülke çapında teşkilatlanması, bu teşkilâtların malî imkânlarla desteklenmesi ve bu konuda kanun çıkarılması gerekmektedir. Bu konuda gönüllü birliklerin, eğitimin, ticaret ahlâkının rolü de unutulmaması gereken etkenlerdir.

IV. Ekonominin Dışa Bağımlılığı, Döviz Kuru Kısır Döngüsü

Türkiye'de enflasyonu sürükleyen faktörlerden biri de, üretim yapısının ithal girdilere bağlı oluşudur. Bu durumda esnek kur sistemi içerisinde, içerde veya dışarda oluşan bir şok, kısır döngü süreci içinde, sürekli bir enflasyon sürecine yol açmaktadır.

Türkiye gibi dışa bağımlı olan ülkelerde ekonomik büyüme sırasında piyasa aksamaları, arz talep dengesizliklerine ve fiyat artışlarına neden olmaktadır. Develüasyonlar sonucu girdi fiyatlarındaki artışlar, sınaî ürün fiyatlarının yükselmesine ücret artışlarına ve enflasyona yol açmaktadır. Türkiye'de serbest piyasa kuralları geçerli olamadığı için, oligopolist yapıdaki üreticiler, bu durumda, fiyatı değil üretim böylece enflasyon -dış açık- enflasyon kısır döngüsü devam edecektir.

A - Hipotez

Bu analizde, enflasyonun açıklayarak değişkenler olarak dış şok, nominal kur, ithalât fiyatları ve dış ticaret hadleri (10) alınmıştır. Bu değişkenlerin enflasyonu artıracığını bekliyoruz.

B - Uygulama Sonuçları:

Denkleme sırasıyla nominal kur, dış şoklar ve ithâlât fiyatlarındaki artış hızları girmiştir.

Nominal kurdaki % 10'luk bir artış, enflasyonu % 1.9 oranında, dış şoklardaki (11) % 10'luk değişme enflasyonu % 3 oranında artırmaktadır. İthalat fiyatlarındaki % 10'luk değişme ise enflasyonu % 2.1 oranında artırmaktadır. % 90 oranında enflasyonu bu değişkenler açıklamaktadır.

Reel kurdaki değişimin büyüklüğü sadece devalüasyonun boyutuna bağlıdır (13). Mali açıklar, vergiler artırılarak hükümet harcamaları indirilerek azaltılabilirse, Türk parasının aşırı değer kaybının içte yarattığı enflasyonist baskı da önlenebilir.

(TABLO 5)
 Reel Kur, Nominal Kur, Reel Gelir, Nominal Gelir, $M_1 / GSYIN$, İthalat Fiyat İndeksi
 ve Dış Ticaret Hadlerindeki Yıllık Değişmeler
 %

YILLAR	Reel Kur	Nominal Kur	Reel Gelir	Nominal GSMH1	$M_1 / GSYIN$	$M_1 / GSYIH$ Yıllık Değişmeleri	İthalat Fiyat İndeksi	Dış Ticaret Hadleri
1973	14	2		29	0.26	-	21	5
1974	23	1	-7.4	38	0.23	-11.5	63	-18
1975	77	4	-7.7	25	0.25	8.6	16	11
1976	5	10	-7.6	25	0.25	0	6	-5
1977	8	13	4.1	29	0.26	4	27	-3
1978	11	41	3.0	48	0.23	-11.5	55	-7
1979	15	40	-0.4	70	0.22	-4.3	74	-22.0
1980	10	123	-1.1	102	0.17	-22.7	253	-2.1
1981	9	47	4.1	48	0.15	-11.7	47	-1.9
1982	16	46	4.6	33	0.16	6.6	18	6
1983	5	39	3.3	32	0.17	6.2	42	10
1984	8	54	5.9	53	0.12	-29.4	-	
1985	2	44	5.1	51	0.12	0		
1986	-	31	7.8	41	0.11	-8.3		

(TABLO 6)
Enflasyon Dış Şok, Nominal Kur İthalat Fiyat İndeksi Dış Ticaret Hadleri
Reel Kur Arasındaki Regresyon Sonuçları

Bağımlı Değişken	Sabit	Bağımsız Değişkenler					Özet Bulgular			
		Dış Şok X ₁	Nominal Kur X ₂	İthalat Fiyat İndeksi X ₃	Dış Ticaret Hadleri X ₄	Reel Kur X ₅	R ₂	q	F	DW
P	2.68		0.28 (0.08)				0.49	0.40	11.86	2.74
P	2.88	+ 0.31 (0.10)	0.26 (0.06)				0.73	0.31	14.96	2.74
P	2.25	+ 0.32 (0.06)	0.19 (0.04)	0.22 (0.05)			0.89	0.20	29.03	2.74
P	2.23	+ 0.30 (0.07)	0.19 (0.05)	0.21 (0.06)		0.24 (0.04)	0.9	0.21	30.26	2.74

V. GENEL ANALİZ

Bu kısımda hem yapısal nitelikte hem de moneterist teoriye dayanan değişkenler enflasyon analizine dahil edilmiştir. Moneterist teoriye dayanan para arzı (M_2), Bütçe Açığı, enflasyonist Bekleyişler, Kamu Kredi Rasyosu, Yapısal nitelikte de nominal kur, dış ticaret hadleri ve ithalât fiyat indeksi denkleme girmiştir.

A - Hipotez

Bu değişkenlerin enflasyonu artıracığını tahmin ediyoruz. Ayrıca, yapısal nitelikteki değişkenlerin, enflasyonu açıklamakta daha önemli olduğunu bekliyoruz.

B - Uygulama Sonuçları:

Denkleme sırasıyla, İthalat fiyatları, dış ticaret hadleri, Kamu kredi rasyosu, enflasyonist bekleyişler ve para arzı girmiştir.

İthalat fiyatlarındaki % 10'luk bir artış, enflasyonu % 2.9 oranında, dış ticaret hadlerindeki % 10'luk bir artış ise enflasyonu % 1.6 oranında, Kamu Kredi rasyosunda % 10'luk bir artış ise, % 11.7 oranında enflasyonu artırmaktadır. Enflasyonist bekleyişlerde % 10'luk bir artış ise, % 3.3, bütçe açığı % 7.9; M_2 'de % 12.5 oranında enflasyonu yükselttiği sonucu elde edilmiştir. F. değer'leri yüksek tahminin standart hatası küçüktür. Bu değişkenler enflasyonu % 98 oranında açıklanmaktadır. D.W. katsayısının 2.66 çıkması da değişkenler arasında otokorelasyon olmadığını göstermektedir.

1973 - 1986 döneminde, enflasyonu açıklayan nedenler arasında, ithalat fiyatları birinci sırayı almıştır. Fiyat seviyesi, para arzı ve döviz kuru arasındaki ilişkiler zinciri, Türkiye'de enflasyonun oluşumunda bir kısır döngü yaratmaktadır. Dış ticaret rejiminin liberalleşmesi ile, enflasyonun kontrolü arasında ciddi bir bağlantı kurulabilir. İhracatı artırmaya ve ithalatı serbestleştirmeye yönelik politikalar, ekonominin ithalata olan bağımlılığını ve oligopolcü piyasa yapısını değiştirme doğrultusunda olumlu etiler meydana getirebilir. Ayrıca aşırı korumanın kaldırılması ve döviz kurunun devalüasyonundan sonra verimliliğin daha hızla büyüyerek, ithalatın sağladığı rekabet ortamında, firmaların girdi fiyatlarını, sabit kâr marjları yoluyla, fiyatlara aksettirmelerinin frenleneceği ileri sürülebilir. Ancak bu görüşlerin doğrulanması, Türkiye'nin dışa açık sanayileşme stratejisini başarıyla uygulayarak, dışa açılma derecesine bağlı olacaktır. Dışa dönük sanayileşme stratejisi, uzun dönemde, ekonominin toplam arz eğrisi üzerinde olumlu etkiler yaratarak, döviz darboğazını ortadan kaldırarak, ekonominin dışa olan duyarlılığını azaltarak, enflasyonu düşürücü, kısır döngüyü kırıcı bir ortamı hazırlayabilir.

SONUÇ

- Türkiye'de enflasyonun önlenmesi için, ekonominin makro dengelerinin sağlıklı bir şekilde kurulması gerekmektedir. Arz talep dengesi, yatırım tasarruf dengesi, ödemeler bilançosu dengesi ve bütçe dengesinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Ayrıca para arz ve talep dengesi de tutarlı bir iktisat politikası modeli içinde sağlanmadan enflasyon kontrol altına alınamaz. Bu dengelerin kurulması için gerekli öneriler aşağıda belirtilmiştir:

- Arz Talep Dengesi:

Enflasyonla monopolleşme devamlı birlikte gitmektedir. Monopollerin yaygın olduğu ülkelerde enflasyon hızları yüksek olmaktadır. Serbest rekabet işlediği takdirde, arz talep kuralları çalışabilmektedir. Böylece piyasaya sürülen mal ve hizmetlerin fiyatları düşmekte, kaliteleri yükselmektedir. Gelişmiş ülkelerde ve AET olduğu gibi karteller ve diğer sınırlayıcı uygulamalar, kaldırılmalı, bu konuyla ilgili kanun bir an önce çıkarılmalıdır.

Malların üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar geçirdiği safhalar kontrol altına alınmalıdır. Tüketicinin Korunması ile ilgili boşluklar doldurularak, satıcı piyasası yanında, alıcı piyasasının da güçlenmesi sağlanmalıdır. Tüketicinin ülke çapında teşkilatlanması için gerekli malî destekler verilmelidir. Bu konuda eğitici, ticarî ahlâkın yerleşmesini sağlayıcı meslek birlikleri içinde, çalışmalar yapılmalıdır. Piyasada arz ve talep kurallarının işlerliğini engelleyen tıkanıklar giderilmelidir.

Ödemeler Bilançosunun Dengesi:

1981 Mayıs'ından itibaren, Türk Lirası'nın sürekli değer kaybettiği, Kur politikası ile dış ticaret dengesi sağlanmak istenmiştir. (1979 yılında Nominal döviz kuru 31.08 idi, Haziran 1987 = 823 TL. olmuştur. 1979 = 100, 1987 = 2654) 1979 yılında ihracatımız, 2.2 milyon dolardan, 1986 yılında 7.456 milyon dolara çıkmıştır. 1979 = 100, 1986 = 336) 1986 yılında, dolar karşısında TL. 1979 = 100 olmak üzere, 2435'e çıkmıştır).

Bu dönemde, ihracatın ithalatı karşılama oranı, % 48'den, % 65'e çıkmıştır. Bu gelişme kur politikasının sonucunda elde edilmekle birlikte, konjontürel şartların da etkisi bulunmaktadır. Ancak uygulanan döviz kuru politikası, dövizle ödenecek dış borçları yükselterek cari işlemler açığının artmasında önemli rol oynamıştır.

(TABLO 7)

Enflasyon İle Para Arzı (M2) Bütçe Açığı, Enflasyonist Bekleyişler Toplam Merkez Bankası Kredileri
Dış Ticaret ve İthalat Fiyat Yıllık Değişmeler Arasındaki Regresyon Sonuçları

Bağımlı Değişken	Sabit	Bağımsız Değişkenler						Özet Bulgular			
		M2 X ₁	Bütçe Açığı X ₂	Enflasyonist Bekleyişler (X ₃)	Kamu Kredi Rasyosu Artış Hızı (X ₄)	Dış Ticaret Hadleri (X ₅)	İthalat Fiyatlar (X ₆)	R ₂	q	F	DW
P	0.36	0.85 (0.33)						0.55	0.46	16.54	2.66
P	0.37	0.71 (0.32)					0.22 (0.14)	0.67	0.43	14.95	2.66
P	- 0.25	0.75 (0.33)				0.67 (0.08)	0.24 (0.14)	0.70	0.44	13.37	2.66
P	- 1.09	0.90 (0.37)			0.1 (0.28)	0.1 (0.09)	0.22 (0.14)	0.85	0.44	12.71	2.66
P	- 1.51	1.14 (0.64)		0.20 (0.50)	0.1 (0.10)	0.13 (0.11)	0.27 (0.19)	0.90	(0.17)	12.02	2.66
P	- 1.50	1.25 (0.69)	+ 0.79 (0.12)	0.33 (0.50)	1.17 (0.13)	(0.16) (0.20)	0.29 (0.20)	0.98	(0.48)	11.63	2.66

Kur politikası sonucu artan ithalat fiyatları, enflasyonist baskı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, aşırı korumanın teorik olarak, döviz kurunun devalüasyonundan sonra verimliliği artırarak, ithalatın sağladığı rekabet ortamında, firmaların girdi fiyatlarını, sabit kar marjı yoluyla fiyatlara aksettirmelerinin önlenebileceği de ileri sürülebilir. Ancak bu sonuç, Türkiye'nin dışa açılma derecesine bağlı olacaktır. Bu konuda da, ihracata dayalı sektörlerde, üretimin verimliliğinin artırılması, bu konudaki bilgi eksikliğinin giderilmesi, kamu önderliğinde danışman bilgi merkezlerinin ve tanıtma faaliyetlerinin artırılması gibi çalışmalara yoğunluk kazandırılmalıdır. Özellikle, ülke çapında iyi bir organizasyona giderek, ucuz ve bol olan emek gücünden istifade edilerek, mukayeseli avantajlardan yararlanılabilmektedir.

Bu konuda da selektif ihracatı teşvik tedbirleri getirilmeli, ihracatı teşvik sadece aşırı değer kaybeden TL.'sına dayandırılmamalıdır. Gelişmiş ülkelere tekrar sabit kur politikalarına dönüş tartışmalarının başladığı dikkate alınarak, uygulanmakta olan kur politikası tekrar gözden geçirilmelidir.

Yatırım Tasarruf Dengesi'nin Sağlanması;

Türkiye'de enflasyonu sürükleyen faktörlerden biri de, tüketim eğiliminin yüksek olmasıdır. Bu durum yatırım tasarruf dengesinin sağlanmasını engellemektedir. Gelişmekte olan bir ülke olduğumuz için, gösteriş saikiyle tüketim harcamaları artmaktadır. 1986 yılında harcanabilir gelir 39.117 milyar TL. sıdır. bunun 79'u tüketime, % 21'i tasarrufa gitmektedir. Bu tasarrufunda, % 58'i özel tasarruftur. Toplam GSMH içinde ise, özel tasarruf payı ise % 12'dir. Toplam tasarrufların GSMH içindeki payını en az % 30'lara çıkarmak gerekmektedir. Ekonomi ilmi, aşırıda tutumlu olma sanatıdır. Bunun için ülke çapında özel ve kamu israfını önleyecek bir kampanya başlatılarak, tasarruf oranımız artırılmalıdır. Yüksek faiz politikası, bu dengeyi sağlamada yetersiz olmuştur. (Yüksek faiz oranı, mevduat oranlarında 1981 yılında % 102 oranında artış yapmıştır. Ancak 1986 yılında toplam mevduattaki artış (% 33.9), pozitif faiz politikasının uygulanmaya başlanmadığı 1979 yılından (% 56.5) çok daha düşüktür. Her ne kadar bu düşüşde, 1986 yılında mevduat faizlerinin düşmesinin payı varsa da, genelde, 1980 sonrası toplam mevduat artış hızına bakıldığında, 1981 ve 1984 yılı hariç, 1973 - 1980 dönemindeki yıllık artış hızından çok farklı olmadığı görülmektedir. Bu da Türkiye'de tasarrufların faizin değil, gelirin bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. O halde tasarrufların artışını, faiz politikalarının sonuçlarına bırakmamak gerekecektir. Ayrıca, faiz geliri, kolay elde edildiği için, daha kolay harcanmakta, gecikmeli olarak tüketim eğilimini artırmaktadır.

Nominal ve reel kredi faizleri arasındaki fark 1980 öncesi negatif faiz politikası, firmaların enflasyonist rant sağlanmasına yol açmıştı. Ayrıca, firmaların öz kaynaklarının çok üstüde borçlanmalarına neden olmuştu. 1989 sonrası, düşük faiz politikasından gelme borç alışkanlığını sürdüren firmalarda; aldıkları kredileri, ödeme güçlüklerine sebep olmuştur. Bu nedenle, özel sektör, yüksek kredi faizlerinin düşürülmesini istemektedir. Bu ise, mevduat faizlerinin de düşürülmesi anlamına gelmektedir. Devlet de iç borçlanmaya başvurduğu için, bir yerde faiz tavanını belirlemektedir. Ayrıca faizlerin düşürülmesi paranın banka dışında başka alternatif tasarruf araçlarına (Döviz, gayri menkul) kaçmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çelişkili ortamda, çözüm serbest faiz politikasını, gerekli kanunî tedbirler alarak uygulamaktadır. Yatırım kredi faizlerinin düşürülmesi dışında selektif teşviklerle artırılmamalıdır.

Kamu ve özel sektörün borçlanması, sermaye piyasasına kaydırılmalıdır. Bu konuda gerekli kanunî tedbirlerin alınması, ve özelleştirme işlemlerinin yürütülmesi, yatırım tasarruf dengesinin sağlanmasında önemli rol oynayacaktır.

DİPNOTLAR

- (1) Mehmet Ş. Tekbaş, *Yeni Bütçe Faiz oranları ve Enflasyon Hızı, Para Sermaye Piyasası*, Aralık 1986, s. 1.
- (2) Yüksek faiz politikasına, Türk sanayicisi uyum sağlamakta güçlük çekmiştir. Sanayicinin 1980 öncesi düşük, faiz politikasından gelme borç alışkanlığı ve borcu tehlikeli görmeyen psikolojisi devam etmiştir. Suni yatırım teşvikleri ile gereksiz yatırımlara girmişlerdir. Öz kaynak borç dengesini kuramayarak finansal sıkıntılara düşürüldüler: (Ö. Akgüç, "Sanayi Sektörünün Finansman Sorunu", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Ocak 1987, Yılı 924, s. 9.)
- (3) Bu tedbirlerden birincisi, bankaların mali yapılarının daha iyi inclenebilmesi için tek düzen hesap plânı hazırlanması ve 1986 yılı başından itibaren Başbakanlık'ta bağımsız kontrol kuruluşlarınca hazırlanacak raporların Merkez Bankalarına vermeleri şartı getirilmiştir: (T.C. Merkez Bankası, 1986 Yıllık Rapor, Ankara 1987, s 55).
- (4) Bankacılık faaliyetleri 1985 yılında kabul edilen 3182 sayılı Bankalar Kanunu ile düzenlenmiştir. Son düzenlemeler ile Merkez Bankasının bankaların gözetimi ile ilgili yetkileri genişletilmiştir.
- (5) H. Seyidoğlu, "Enflasyon Konusunda Yeni Bir model Denemesi" *Türkiye Ekonomisi ve Türk Ekonomi İlimi*, Türkmer, İstanbul 1986, s. 37.
- (6) Ergun Ösunay, *Kartel Hukuku*, İstanbul 1985, s. 24.
- (7) Roma Antlaşmasınının 85. maddesinde yer alan genel kurallara göre "Üye Devletler arasındaki ticarete zarar vermeğe elverişli olan ve Ortak Pazar içerisinde rekabeti önleyici, kısıtlayıcı veya bozucu amaçlı ve ekili her çeşit teşebbüsler arasındaki anlaşmalar, teşebbüs birliklerinin kararları önceden mutabık kalınmış, uyumlu uygulamalar, özellikle, alış ve satış fiyatlarının dolaysız ve dolaylı olarak tesbiti, üretimin, pazarlamanın teknik gelişmenin ve yatırımların kısıtlanması, kontrolü, pazarın veya tedarik kaynaklarının paylaşılması yasaktır.
- (8) 1978 Yılında, Ticaret Bakanlığı tarafından İç ve Dış Ticaretin düzenlenmesi hakkında Kanun Tasarısı, 1980'li yılların başlarında "Mal ve Hizmet Piyasalarının Denetlenmesi ve Tüketicinin Korunması" hakkında kanun tasarısı 1984 Mart'ında,

- Tüketicinin Korunması hakkında Kanun tasarısında Kartel ve Tekellere ait hükümler getirilmi bulunmakla birlikte gerçekleşmemiştir. E. Özsunay, a.g.e., s. 225.*
- (9) *Günümüzde tüketicinin korunması, bir çok ülkede devlet politikası haline gelmiştir. Avusturalya'da Tüketici İşleri Bakanlığı, Kanada'da, Tüketici ve Ortaklık İşleri Bakanlığı, İngiltere'de, Fiyatlar ve Tüketicinin Korunması Bakanlığı kurulmuştur. (Mehmet Aydın, "Tüketici Kimdir, Nasıl Korunmalıdır?", Standart, Ekonomik ve Teknik Dergi, Temmuz 1977, s. 17.*
- (10) *1985 ve 1986 yılına ait dış ticaret hadleri bulunamadığı için, bilgisayara verilirken 1985 ve 1986 için, 1984 yılındaki artış hazi esas alınacak ve nisbi işleme olduğu varsayılarak, tahmini değerler verilmiştir.*
- (11) *Dış şok rasyosu olarak $M_1 / GSYIH$ alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: (Ilhan Uludağ - Vildan Serin, Dış Şoklar Karşısında Dünyada ve Türkiye'de Geliştirilen İstikrar Politikaları, İstanbul 1987 .*
- (12) *Mahsin Khan and J.Saul Lizondo, "Devaluation Fiscal Deficits and the Real Exchange Rate", The World Bank Economic Review, Volume I, dan. 1987, Number 2, s. 357.*